

УДК 34:346.27

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.18>**Марина Кузьміна,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри господарського права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СУБ'ЄКТИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

У статті досліджено особливості правового регулювання діяльності малого та середнього бізнесу у сфері відновлюваної енергетики. Тема є дуже актуальною, адже розвиток малого та середнього підприємництва є фундаментом розвитку добробуту населення та фактором конкурентоспроможності країни загалом. Підтримка малого та середнього підприємництва у перетворенні екологічних викликів на нові можливості є одним із принципів економічної політики ЄС.

У статті визначається, яких суб'єктів господарювання законодавство відносить до малого та середнього підприємництва залежно від розміру та організаційно-правової форми. Серед традиційних організаційно-правових форм розглядається енергетичний кооператив, що дає можливість громадам забезпечувати свої потреби в енергоресурсах, використовувати місцеві види палива, ставати енергонезалежними і бути активними учасниками енергетичного ринку.

Досліджується питання державної підтримки розвитку малого та середнього підприємництва. Наголошується на тому, що державна політика має бути спрямована на стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу для децентралізованої розподіленої відновлюваної енергетики. Підтримку слід здійснювати для суб'єктів малого та середнього підприємництва в цілому, а також встановлювати спеціальний режим для окремих об'єктів відновлюваної енергетики.

Проводиться класифікація об'єктів відновлюваної енергетики на об'єкти вітроенергетики, об'єкти сонячної енергетики, об'єкти біоенергетики, об'єкти малої гідроенергетики, об'єкти геотермальної енергетики. У рамках цього розподілу виділено об'єкти, що можуть належати до об'єктів малого та середнього підприємництва, визначено види діяльності, що можуть здійснюватися малим та середнім бізнесом у рамках кожного зазначеного напрямку, а також визначено недоліки правового регулювання за кожним напрямом.

Робиться наголос на необхідності змін у системі державного регулювання підтримки малого та середнього підприємництва з урахуванням їх екологізації шляхом реформування системи органів влади. Окрім державного регулювання, важливу роль у процесі розподіленої генерації та розвитку малого та середнього підприємництва відіграють органи місцевого самоврядування.

Ключові слова: енергетика, відновлювані джерела енергії, підтримка малого та середнього підприємництва, зелена економіка, енергетичний кооператив.

Постановка проблеми. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1] співробітництво має покращити нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання, а також структуру органів виконавчої влади, що здійснюють регулювання у цій сфері, та має засновуватися на політиці ЄС щодо розвитку малого і середнього підприємництва та промисловості з урахуванням визнаних на міжнародному рівні принципів та практики.

Акт з питань малого бізнесу для Європи (The Small Business Act for Europe (SBA) [2] є фундаментом політики ЄС з питань малих і середніх підприємств. Одним із його принципів є підтримка МСП у перетворенні екологічних викликів на нові можли-

вості. Для його виконання в ЄС розроблено чітку політику, спрямовану на підтримку малого та середнього підприємництва у використанні можливостей «зеленого» бізнесу у вигляді Стратегії ЄС «Європа – 2020: стратегія розумного, збалансованого та інклюзивного зростання» [3]. Розроблено також Зелений план дій для МСП, у якому конкретизуються напрями та принципи того, як ЄС у партнерстві з державами-членами й регіонами працюватиме з МСП для надання їм підтримки у використанні бізнес-можливостей, передбачених переходом до зеленої економіки.

В Україні передбачено проведення оцінювання ефективності політики щодо розвитку малого і середнього підприємства

шляхом визначення Індексу економічної політики у сфері малого і середнього підприємництва [4], що є інструментом для пошуку і впровадження кращих практик для країн з економікою, що розвивається, та призначений для проведення моніторингу та оцінювання прогресу політик, спрямованих на підтримку малого і середнього підприємництва. Індекс дає змогу оцінити успішність заходів, що здійснюються, виходячи з принципів Акта з питань малого бізнесу для Європи. Одним із показників Індексу економічної політики є місце малого та середнього підприємництва у «зеленій економіці», в тому числі у сфері відновлюваної енергетики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання відновлюваної енергетики досліджують С.Д. Білоцький (механізми регулювання відносин у сфері екологічно орієнтованої енергетики), А.О. Пантелеймоненко (зарубіжний досвід створення енергетичних кооперативів) та інші. І.В. Труш досліджує питання господарсько-правового забезпечення державної підтримки малого та середнього підприємництва. Однак проблеми правового регулювання діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва з метою розвитку виробництва енергії з відновлюваних джерел не досить розкриті.

Метою статті є визначення особливостей та проблем функціонування малого та середнього підприємництва у сфері відновлюваної енергетики.

Вклад основного матеріалу. «Зелений бізнес» можна визначити як бізнес, що дотримується принципів екологічної збалансованості у своїй діяльності, прагне до використання відновлюваних ресурсів і намагається мінімізувати негативний вплив своєї діяльності на довкілля. Зелений бізнес дотримується нормативних вимог щодо екологічних показників, однак, робить конкретні кроки для перевищення цих показників з метою мінімізації свого впливу на довкілля, може виробляти або постачати традиційні чи нові продукти та послуги таким способом, щоб мінімізувати вплив на довкілля, а також прагне використовувати ресурси й енергію, які було вироблено так, аби мінімізувати вплив на довкілля [5].

В Енергетичній Стратегії до 2035 року зазначено, що необхідним є сприяння розвитку місцевих енергетичних ініціатив, зокрема, малого та середнього підприємництва в енергетичній сфері та створенню енергетичних кооперативів, генерації та постачання електричної і теплової енергії з урахуванням регіональних особливостей, розвитку розподіленої генерації [6].

Господарський кодекс України [7] визначає, що суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичні особи, у яких середня кількість працівників не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує 10 мільйонів євро. До середнього підприємництва належать фізичні та юридичні особи з кількістю працюючих до 250 осіб та доходом до 50 млн євро.

За організаційно-правовою формою суб'єкти малого та середнього підприємництва (МСП) поділяються на фізичних осіб-підприємців, а також юридичних осіб, що можуть бути створені у формі ТОВ, ТДВ, ПТ та КТ. Акціонерне товариство через свої особливості більш характерне для великого бізнесу.

Особливої уваги у цьому аспекті заслуговує енергетичний кооператив. У Законі України «Про альтернативні джерела енергії» [8] шляхом внесення змін надано визначення енергетичного кооперативу як юридичної особи, заснованої відповідно до Закону України «Про кооперацію» або Закону України «Про споживчу кооперацію» для здійснення господарської діяльності з виробництва, заготівлі або транспортування паливно-енергетичних ресурсів, а також для надання інших послуг з метою задоволення потреб його членів або територіальної громади, а також з метою отримання прибутку, відповідно до вимог законодавства. Встановлено також особливості нарахування та диференціації «зеленого» тарифу для енергетичних кооперативів, що виробляють енергію з різних відновлюваних джерел (вітер, сонце, біогаз).

На наш погляд, енергетичний кооператив може бути двох видів: виробничий та споживчий. Виробничий енергетичний кооператив створюється лише фізичними особами з метою одержання прибутку. Наприклад, фізичні особи спільними зусиллями будуючи сонячну електростанцію на дахах своїх будинків задовольняють власні потреби в енергії, але також можуть її продавати третім особам, у тому числі територіальній громаді в особі органів місцевого самоврядування для задоволення місцевих потреб. Споживчий енергетичний кооператив може створюватися як фізичними, так і юридичними особами, але основною його метою є задоволення власних потреб та досягнення соціального ефекту. Енергетичні коопе-

ративи дають можливість громадам забезпечувати свої потреби в енергоресурсах, використовувати місцеві види палива, ставати енергонезалежними і, що цікаво, бути активними учасниками енергетичного ринку [9, с. 41].

Правове регулювання підтримки малого та середнього підприємництва здійснюється Стратегією розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [10], а також Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва» [11]. Закон акцентує на зниженні адміністративного навантаження на МСП та підвищенні його конкурентоспроможності. Однак екологізація МСП до цієї діяльності не належить.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [10].

Основним засобом підтримки є фінансова, а саме розширення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування, що передбачає: 1) розширення кредитування комерційними банками: використання схеми гарантування кредитів, лізинг та факторинг, введення реєстру кредитних історій та створення бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що допоможе підвищити доступ до банківських кредитів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) створення умов для розвитку венчурного капіталу, залучення коштів неформальних інвесторів (бізнес-ангелів), добровільне об'єднання ресурсів для фінансування проектів (краудфандинг). Мають бути створені фонди, що сфокусовані на малому та середньому підприємстві. Крім того, необхідно доповнити договірне право положеннями щодо забезпечення прозорості та захисту прав кредиторів у системах краудфандингу; 3) активізація кредитування небанківськими фінансовими установами (кредитними спілками та іншими фінансовими установами), які спеціалізуються на кредитуванні суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Державна політика має бути спрямована на стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу для децентралізованої віднов-

люваної енергетики. Підтримку слід здійснювати для суб'єктів малого та середнього підприємництва в цілому, а також встановлювати спеціальний режим для окремих об'єктів відновлюваної енергетики.

Об'єкти відновлюваної енергетики можна класифікувати за видами джерел енергії: 1) об'єкти вітроенергетики; 2) об'єкти сонячної енергетики; 3) об'єкти біоенергетики; 4) об'єкти малої гідроенергетики; 5) об'єкти геотермальної енергетики.

Серед об'єктів біоенергетики виділяють такі: 1. ТЕЦ, ТЕС та котельні на біопаливі (солома зернових культур, відходи виробництва соняшнику, вторинні відходи сільського господарства (лушпиння, жом), деревна біомаса тощо); реконструйовані вугільні ТЕС (сумісне спалювання біомаси з вугіллям); ТЕС і ТЕЦ на твердих побутових відходах. 2. Планації технічних культур для виробництва енергії (верба, тополя, міскантус). МСП уже нині відіграють основну роль у секторі біоенергетики. Так, малі та середні підприємства беруть участь в організації систем збору та переробки біомаси для полегшення транспортування біомаси до енергоспоживачів і постачання біомаси до установок спалювання, де біомаса використовується для виробництва енергії. При цьому слід доповнити законодавство вимогою щодо забезпечення повернення достатньої кількості поживних речовин до сільськогосподарських та інших земель, насамперед тих, на площі яких вироблялася біомаса.

Найкращі можливості для розвитку вітроенергетики спостерігаються в південних областях і Карпатах. Об'єкти вітроенергетики розподіляються на великі та малі. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» класифікує об'єкти вітроенергетики за потужністю. МСП мають змогу взяти участь у розвитку вітроенергетики через: надання послуг із проектування та планування; виробництво опор і турбін, які необхідні для підкорення енергії вітру. Вітроенергетика є непостійною, тому також є можливість створення та виробництва систем накопичення енергії.

Повноцінне використання геотермальної енергетики потребує вирішення низки питань державної політики, а також оновлення ліній електропередачі. Безпосередня можливість участі МСП у галузі геотермальної енергетики буде пов'язана з наданням послуг із розроблення стратегії галузі геотермальної енергетики, а здійснення капіталовкладень стане можливим у майбутньому.

Можливості участі МСП у сонячній енергетиці передбачають встановлення і використання колекторів сонячної енергії,

а також виробництво фотоелектричних елементів та іншого обладнання, необхідного для збору й постачання сонячної енергії. Об'єкти сонячної енергетики можна класифікувати за призначенням: 1) промислові; 2) об'єкти, які вмонтовані (встановлені) на дахах та/або фасадах будинків, будівель та споруд; 3) об'єкти, які вмонтовані (встановлені) на дахах приватних домогосподарств.

Розвитку сектору сприятиме діяльність уряду України з реалізації програми зі створення сонячної електростанції потужністю 1 ГВт на території Чорнобильської зони з допомогою впровадження відповідних процедур закупівель та інших політичних заходів для підтримки участі МСП у такій ініціативі. МСП можуть також залучатися до розвитку використання сонячної енергії, коли це не потребує підключення до відповідної інфраструктури. Наприклад, сонячну енергію може бути використано для енергоживлення міського вуличного освітлення без потреби його підключення до енергосистеми. А ще сонячна енергія ефективно використовується у разі зарядки легких транспортних засобів, які не потребують використання вуглеводнів чи енергосистем, необхідних для підтримки транспортних засобів, що обладнані двигунами внутрішнього згорання та електричними двигунами [5].

Найбільш розвинуті в Україні промислові об'єкти сонячної енергетики. Зростає також кількість об'єктів, які вмонтовані (встановлені) на дахах приватних домогосподарств, що є і загальною тенденцією у світі. Ринок приватних дахових сонячних електростанцій за останні два роки подвоївся завдяки «зеленому» тарифу, а також встановленню доступних процедур для споживачів, а саме відсутність ліцензії, підготовки документів для встановлення «зеленого» тарифу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, організації продажу електроенергії.

Однак не досить розвиваються об'єкти, які вмонтовані (встановлені) на дахах та/або фасадах будинків, будівель та споруд, що можуть використовуватися малим і середнім бізнесом. Для розвитку розподіленої генерації слід спростити процедури для юридичних осіб, що хочуть встановлювати дахові СЕС. З метою підтримки за відповідним напрямом необхідно продовжити дію «зеленого» тарифу для об'єктів до 500 кВт до 2040 року, рівень тарифу дозволити переглядати щорічно, а розмір визначати за аукціонною ціною для великих об'єктів попереднього року плюс 20%, тобто «зелений»

тариф для домашніх господарств має бути на 20% вищий, ніж звичайний [12].

Розвиток малої гідроенергетики сприятиме децентралізації загальної енергетичної системи та допоможе вирішити низку проблем в енергопостачанні віддалених і важкодоступних районів сільської місцевості. Об'єкти гідроенергетики: 1) мікрогідроелектростанції (не більше 200 кВт); 2) мінігідроелектростанції (від 200 до 1000 кВт); 3) малі гідроелектростанції (від 1 до 10 Мвт). Основним недоліком будівництва МГЕС, особливо на гірських річках, є загроза порушення природного стану екологічної системи, тому необхідно завжди виконувати перевірку екологічних ризиків таких станцій [13]. Затверджено Програму розвитку гідроенергетики на період до 2026 року з метою більш ефективного використання гідроенергетичного потенціалу та використання об'єктів гідроенергетики [14]. Основний акцент у правовому регулюванні гідроелектроенергетики, на наш погляд, варто зробити на ефективному використанні гідропотенціалу з урахуванням можливої шкоди для навколишнього середовища, а отже, основним напрямом удосконалення законодавства мають стати нормативно-правові акти щодо безпеки гідротехнічних споруд.

Повноваження у сфері формування державної політики щодо розвитку МСП має Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Створено також дорадчий орган – Офіс розвитку малого та середнього підприємництва.

На наш погляд, необхідно надати Офісу розвитку малого та середнього підприємництва статус державного органу, одним із напрямів діяльності якого мають стати питання підтримки розвитку МСП у сфері відновлюваної енергетики, що може реалізовуватись ним спільно з Державним агентством енергоефективності та енергозбереження.

Важливу роль також у розвитку відновлюваної енергетики, окрім держави, відіграють органи місцевого самоврядування та децентралізація владних повноважень, передача ресурсів і відповідальності за функціонування комунальної енергетики на місцевий рівень, сприяння децентралізації систем енергозабезпечення, використання місцевих видів палива та відновлюваних джерел енергії; стимулювання генерації електроенергії малопотужними установками ВДЕ; забезпечення реалізації проєктів з децентралізації енергопостачання на місцевому рівні (на основі використання відновлюваної енергетики, «розумних мереж», підвищення енергоефективності). Органи місцевого

самоврядування реалізують енергетичну стратегію у межах своєї компетенції шляхом: розробки та затвердження планів (схем) розвитку місцевих систем енергозабезпечення, регіональних програм модернізації комунальної теплоенергетики; узгодження інвестиційних планів комунальних енергетичних компаній; реалізації потенціалу енергозбереження та енергоефективності відновлюваної енергетики на місцевому рівні. Ці питання мають стати темою подальших досліджень.

Висновки

Розвиток малого та середнього підприємництва є запорукою підвищення не тільки рівня життя населення, його добробуту, але й економічного розвитку та конкурентоспроможності країни. Одним із показників Індексу економічної політики, що є інструментом впровадження кращих практик для країн з економікою, що розвивається, та призначений для проведення моніторингу та оцінювання підтримки малого і середнього підприємництва, є місце малого та середнього підприємництва у «зеленій економіці», в тому числі у сфері відновлюваної енергетики.

Державна політика має бути спрямована на стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу для децентралізованої розподіленої відновлюваної енергетики. Підтримку слід здійснювати для суб'єктів малого та середнього підприємства загалом, а також встановлювати спеціальний режим для окремих об'єктів відновлюваної енергетики.

Необхідно надати Офісу розвитку малого та середнього підприємства статус державного органу, одним із напрямів діяльності якого мають стати питання підтримки розвитку МСП у сфері відновлюваної енергетики, що може реалізовуватись ним спільно з Державним агентством енергоефективності та енергозбереження.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 23.11.2019).

2. Акт з питань малого бізнесу для Європи (The Small Business Act for Europe (SBA)). URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act_en (дата звернення: 23.11.2019).

3. Europe 2020. A strategy for smart sustainable and inclusive growth. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (дата звернення: 23.11.2019).

4. Індекс політики щодо МСП: країни Східного партнерства (2016 рік) – Оцінка виконання Акта з питань малого бізнесу для Європи. URL: https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/SMEPI_Launch_Agenda_UA.pdf (дата звернення: 23.11.2019).

5. Марушевський Г. «Зелений» бізнес для малих і середніх підприємств : посібник. Київ. 2017. 50 с.

6. Енергетична стратегія. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/58/f469391n10.pdf> (дата звернення: 23.11.2019).

7. Господарський кодекс від 16.01.2003 №436-IV. Дата оновлення: 17.11.2019. / *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15> (дата звернення: 23.11.2019).

8. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15> (дата звернення: 23.11.2019).

9. Кузьміна М. Правове регулювання створення і функціонування енергетичних кооперативів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7 (281). С. 40–45.

10. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 504-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/504-2017-p> (дата звернення: 23.11.2019).

11. Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва : Закон України від 22.03.2012 № 4618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4618-17> (дата звернення: 23.11.2019).

12. Савицький О. Украинская солнечная энергетика: как не повторит судьбу Икара. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/02/15/645301/> (дата звернення: 23.11.2019).

13. Геотермальна енергія. URL: <http://sace.gov.ua/uk/ae/geoenergy> (дата звернення: 23.11.2019).

14. Програма розвитку гідроенергетики на період до 2026. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/552-2016-p> (дата звернення: 23.11.2019).

The article is devoted the features of the legal regulation of small and medium-sized businesses in the field of renewable energy. The topic of the article is relevant because the development of small and medium-sized entrepreneurship is the basis for the development of the well-being of the population and a factor of competitiveness of the country. Supporting small and medium-sized enterprises in transforming environmental challenges into new opportunities is one of the principles of EU economic policy.

The article determines small and medium-sized enterprises, depending on their size and legal form according to legislation. The article considers the energy cooperative as organizational form for small and medium-sized businesses.

The issue of state support for the development of small and medium-sized enterprises is explored. It is emphasized that public policy should aim to stimulate the development of small and medium-sized businesses for decentralized distributed renewable energy. Support should be provided for small and medium-sized enterprises as a whole, and specific regime for individual renewable energy facilities should be established.

Renewable energy objects are classified into wind energy objects, solar energy objects, bioenergy objects, small hydropower objects, geothermal energy objects. The objects that may belong to the objects of small and medium-sized enterprises are identified, the types of activities that can be carried out by small and medium-sized businesses within each indicated area are identified.

Emphasis is placed on the need for changes in the system of state regulation of support to small and medium-sized enterprises, taking into account their greening by reforming the system of government bodies. In addition to state regulation, local governments play an important role in the process of distributed generation and development of small and medium-sized enterprises.

Key words: renewable energy, energy, support for small and medium-sized enterprises, green economy, energy cooperative.

